

ANADOLU TÜRK EVİ'NDEN YEREL BİR ÖRNEK : RİZE EVİ

SERAP ÜNAL-LELOĞLU *

Türk konutu; çeşitli uygarlıkların beşiği olmuş ve sanatında çeşitli uygarlıkların etkilerini taşıyan Anadolu insanının yarattığı, sağlıklı ve kullanışlı olmasının yanısıra, estetik açıdan da üstün düzeye ulaşmış mimari ürünlerden biridir. Biçimlenişinde bulunduğu yörenin inşa malzemesi, iklim ve coğrafi etkileriyle birlikte; mesela “haremlik”, “selamlık” gibi, uygun bir şekil ve plan da etkili olmuştur. Aile yapısı, gelenek ve göreneklere göre inşa edilen ve pek çok benzer nitelikte özellikler gösteren konutlarımız, hiç şüphesiz ki, buldukları yörenin iklimi, inşa malzemesi ve öteden beri devam eden konut fonksiyonelliğinin geleneksel etkisiyle, aynı zamanda büyük farklılıklar da ortaya koyar. Böylece yapıldıkları dönemin iklimi,¹ sokak dokusu, yerleşim düzeni bakımından birer belge niteliği kazanır.

Tüm bu özellikleriyle toplumun kültürünü yansıtan en önemli yapı grupları arasında yer alan konut, ne yazık ki, Sanat Tarihi araştırmacılarının uzun süre ilgi alanlarının dışında kalmış ve üzerinde pek düşünülmeyen bir konu olmuştur. Bu nedenle dini ve askeri mimariye nazaran toplum tarafından ötelenen konut mimarisi bilincinin zayıflığı ile, zaten dış etkilerden oldukça zarar görecektedir kadar narin mimari ürünler olan konutların daha fazla bakımsızlığa itilmesine ya da spekülasyon baskılarıyla tahrip edilmesine ve adeta “nefes ahp vermeleri”nin gittikçe güçleşmesine yol açmıştır. Sanat Tarihi bilimine önemli kaynaklar sunan Türk evinin lokal bir parçasının

* Serap Ünal-Leloğlu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Uzman Yardımcısı.

¹ Bölgenin fazla yağmur almasının nedeni, dağlarla çevrili olması ve havanın rutubetini fazlaştıran kızıl ağaçların bölgede bol miktarda bulunmasıdır. 20-25 yıldan beri, özellikle sahil şeridi boyunca kızıl ağaç fidanlarının sökülerek çay bahçesi haline getirilmesi nedeniyle yıllık yağmur miktarının azaldığı görülmektedir.

incelendiği bu çalışmada amaç, yavaş yavaş yok olan Rize evlerinin genel özelliklerini ortaya koymaktır.²

Kendine özgü düzenlerle diğer merkezlerden ayrılan Rize bölgesi iklimi, gelenek ve görenekleri, inşa malzemesi, coğrafi etkileri, öteden beri devam edip gelen inşa tekniği ve plân benzerliklerinin sonucu, belirli özelliklere sahip bir ev tipini karakterize eder. (Resim no. 1, 2, 10, 11, 12, 13, 14) 756 yılında İskit Türkleri tarafından kurulan ve ufak bir iskân yeri olan Rize bölgesi İran, Makedonya, Bizans ve son olarak Türk devletlerinin hakimiyeti altında yaşamış, bu devletlerin kültürünü özümsemiş ve bu kültürlerin etkisiyle gelenek ve göreneğini biçimlendirmiştir.

Fiziksel çevre özellikleri Rize konutunun biçimlenmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Yıllık yağış miktarı 1,86 m. olan Rize'nin nemli ve ılıman bir iklime sahip oluşu ahşap malzemenin kullanımını zorunlu kılmış; bölgenin dağlık, girintili-çıkıntılı olan topografik yapısı ise, özellikle şehir dokusunun gelişmesinde etkili olmuştur. Oldukça engebeli bir araziye sahip olan bölgenin güneyini, doğu-batı doğrultusunda bir kavis çizen 3937 m. yüksekliğinde Kaçkar Dağları ile Tatus ve Soğanlı Dağları sınırlar. Rize il toprakları, bu dağların doruk çizgisiyle kıyı arasında yer alır.

Rize ve çevresinde yapılan incelemeler sırasında, eski yerleşimin oldukça dağınık olduğu gözlenmiştir. Konutlar, ya tek tek ya da gruplar halinde, ancak herbiri bağımsız olarak, fazla dik olmayan tüm yamaçlara yayılmıştır. Eski yerleşim, Safranbolu ve Kula bölgelerinde olduğu gibi toplu bir şehir dokusu göstermez. Bölgede herbir yerleşim birimi, kendini, yüksek olmayan bahçe duvarı ile sınırlayan oldukça büyük bir tarla veya bahçe ile, bunun içinde yer alan iki katlı yapı ve genellikle tek “nayla”dan³ oluşan bir hücre biçimindedir. Bu birimler, dağınık, yoğun olmayan bir kompozisyon şeklinde gelişir. Şehir

² Bölge hakkında yazılmış olan kaynak ve yayınların sayısı yok denecek kadar azdır. Konut mimarisini inceleyen iki yayından biri olan Necati Şen'in “Rize’de Beş Ev” adlı, 1976 yılı basımlı kitabı hem çok eski tarihlidir, hem de konuya mimarî açıdan yaklaşarak, daha çok inşa teknikleri üzerinde durmuştur. Diğer bir yayın ise, Gazanfer Erim’in Türkiyemiz Dergisinde yayınlanan “Rize Çevresinde Yerleşme ve Evler Tarihi” adlı makalesi olup, konuya yüzeysel bir yaklaşım gösterir.

³ Yapıdan ayrı, bahçe içinde yer alan, bahçe ürünlerinin depolandığı; yerden 4 ya da 6 taşıyıcı ayak ile yükseltilmiş olan ve ahşap malzeme ile inşa edilen yapıdır. Bazı bölgelerde “serander” olarak adlandırılır.

merkezi denizden yaklaşık 200 m. içeride, denize paralel uzanan bir ana cadde ile bu caddenin iki tarafına yerleştirilmiş iki, üç katlı dükkanlardan oluşur. Şehir içinde yer alan sokaklar ise, herbiri şehir merkezine açılan, denize dik doğrultuda yerleştirilmiş, parke taşlarıyla kapalı dar sokaklar biçimindedir. Sokakların iki yanında uzanan bahçe duvarının ardına gizlenmiş olan konutların kapıları doğrudan sokaklara değil, ince patikalara açılır. Bu patikalar çeşitli yönlerden gelerek birleşir ve bahçe kapılarına ulaşan ince bir patika halini alır. Evlerin yamaçlara dağılmasında, kendi aralarında gruplanmada, yerlerinin seçiminde dikkati çeken özellik, gerek yakın çevre ve gerekse geniş doğa içinde ortaya çıkan armonidir. Bu armoni, yapı malzemesini en rasyonel şekilde kullanan, yapı tekniği ve mimari ile, bulunduğu yeri zorlamayan, bunun yanı sıra ona tam uyan bir yerleşme düzeninden doğmaktadır.⁴

Bölgedeki konut mimarisinin karakteristik özellikleri beş alt başlık halinde incelenebilir.

1. Plân ve Konum:

Rize ve çevresinde yağışlı ve ılıman bir iklimin hüküm sürmesi nedeniyle, evler avlusuz olup, "İç Sofalı Plân Tipi"⁵ benimsenmiştir. Bu tip, odaların sofanın iki yanına dizilmesiyle hem sofa ünitesinden, hem de dış duvarlardan tasarruf etme imkânı tanıdığı için Anadolu'nun Konya, İstanbul, Bolu, Edirne, Gebze, Amasya, Bergama gibi pekçok bölgesinde benimsenen ve uygulanan bir tip olmuştur.⁶ Genellikle iki katlı bir kuruluş gösteren yapıların alt katı ahır olarak düzenlenmiştir. Bu kat, enine doğrultuda yerleştirilmiş dikdörtgen plânlı olup, arazinin topografik durumuna uyum sağlayacak biçimde, üst katın yarısı kadar bir alanı kaplar. Bu kata, genellikle yapının ön cephesine, ender olarak da "merdiven başı"⁷ bulunduğu cepheye açılmış olan bir kapıdan girilir. Tek bir üniteden oluşan mekanın bir köşesinden yukarı çıkan merdivenle, ortada taşıyıcı bir ayak bulunur.

⁴ Erim, Gazenfer, "Rize Çevresinde Yerleşme ve Evler Tarihi", *Türkiyemiz*, sayı 4, 1970, s. 29.

⁵ Eldem, Sedat Hakkı, *Türk Evi Plân Tipleri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul 1968, s. 25.

⁶ Eldem, Sedat Hakkı, a.g.e., s. 25.

⁷ Yapının dışımda, mutfak ünitesinin önünde yer alan, enine düzende yerleştirilmiş dikdörtgen plânlı sahanlık. Taşlık.

Üst katta, “merdiven başı”nda bulunan ana giriş, bütün yapılar da doğrudan doğruya mutfağa açılır. Mutfak genellikle en büyük mekandır. Mutfakta, “merdiven başı”nın tam karşısında yer alan bir kapıdan, bu mekana paralel doğrultuda yerleştirilmiş olan “mabeyn odası”na⁸ geçilir. “Mabeyn odası” ile mutfağın taban döşemeleri, bir boşluğa değil, doğrudan zemine oturur. Bu iki mekanı, genellikle güney, güneydoğu ve güneybatı yönlerinden “kalkan duvarı”⁹ sınırlar. Mutfak hacminde, “kalkan duvarı”nın karşısında yer alan kapıdan, taban döşemesi alt kat boşluğu üzerine oturan hacimlerin bulunduğu bölüme geçilir. Bu kapı genellikle, büyükçe bir sofaya açılır. Sofa, derinlemesine doğrultuda dikdörtgen plânlı olup, yapının ön cephesine kadar uzanır. Sofanın karşılıklı iki tarafına, sayıları iki ile dört arasında değişen odalar yerleştirilmiştir. Genellikle, “mabeyn odası” ile sofaya açılan iki oda arasında bir ya da iki koridor bulunur. Bu koridorlardan biri bahçeye, diğeri ise, genellikle yapıyla bağlantılı ancak yapının dışında yer alan, tuvalet hacmine açılır. Bu hacim kare plânlıdır.

2. İç Biçimleniş:

Türk evinde zemin kat, yöresel istek ve ihtiyaçlara göre depo ahır, ambar, samanlık, mutfak ve taşlık olarak kullanılır. Örneğin, bu kat Tokat yöresinde kiler, depo ve mutfak gibi hacimleri içerirken,¹⁰ Rize ve çevresinde ahır ve samanlık olarak kullanılan tek bir hacimden oluşur. Bu katın tabanı sıkıştırılmış toprak olup, her cepheye açılmış, sayıları bir ile dört arasında değişen ve adeta menfez deliklerini andıran açıklıklar ile aydınlatılır. Bu açıklıklar, boyuna dikdörtgen formlu olup, demir parmaklıklara sahiptir ve genellikle açıklıkları sınırlayan taşların üzeri, çerçeve görünümü verecek biçimde koyu renge boyanmıştır.

Üst kata çıkış, alt katın içine yerleştirilmiş olan ahşap bir merdivenle ya da bahçeden “merdiven başı”na çıkan taş basamakları ile sağlanır. “Merdiven başı”nın zemini taş döşeli olup, çatı saçağının

⁸ Yapının diğer odalarından ayrı bir köşede, içinde gusülhanesi ve bazan küçük bir ocak bulunan, evin en yaşlı kişinin yattığı oda. Bazı evlerde artık oturma odası olarak kullanılıyor.

⁹ Evlerin yamaç tarafındaki cephesini oluşturan, yığma duvar tekniği ile inşa edilmiş, kuvvetli, masif duvar.

¹⁰ Akok, Mahmut, “Tokat Şehrinin Eski Evleri”, A.Ü.İ.F. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü, *Yıllık Araştırma Dergisi*, sayı 2, 1957, s. 135.

uzantısını taşıyan ahşap bir sütunu bulunur. (Resim no. 2, 11, 15) İç biçimlenişte dikkati çeken en önemli özellik, yapılardaki ünitelerin tavan ve taban kaplamalarında karşımıza çıkar. Mutfak ünitesinin dışındaki tüm ünitelerin tavan ve taban kaplamaları ahşaptır. Diğer ünitelerin tabanlarından daha düşük seviyede olan mutfak tabanı, erken örneklerin tümünde sıkıştırılmış toprak olup, bir kısmına sonradan beton dökülmüştür. Geç dönem örneklerinde mutfak tabanının düzgün kesme taşlarla kaplanmış olduğu göze çarpar. Erken örneklerde, mutfak ünitesinin dışındaki tüm ünitelerin tavanı vardır. Tavanlar, ahşap kirişler üzerine ahşap plakalarla kaplama olarak yapılmıştır. Bu örneklerde mutfak tavansız olup, yukarıda çatı boşluğuna bağlanmıştır. Kimi konutların bu ünitesi yakın dönemde tavanla kapatılmıştır. Geç döneme, yani 20. yüzyılın başına tarihlendirilen örneklerde, mutfak ünitesi ahşap kaplamalı bir tavana sahiptir.

Yapıların mutfak ünitesinde, genellikle çok büyük bir “ateşlik”¹¹ bulunur. (Resim no. 18) “Kalkan duvarı”nda yer alan “ateşlik” bazan yapının dışına taşıntı yapan dikdörtgen bir ünite şeklinde, bazan da, mutfağın içine doğru uzanan iki yan duvar ile dablumbazlı bir bacadan oluşur. “Kalkan duvarı”nda, “ateşliğin” iki yanında, hatta bazan yan duvar içlerinde, lamba koymak için hazırlanmış küçük nişler yer alır. Ayrıca, “ateşliğin” karşısındaki duvarda, sofaya açılan kapının bazan iki yanı tümüyle, bazan da yalnız bir tarafı dolapla kaplanmıştır. Kapının üstünde ise, dolapları da taşılayacak şekilde bir raf boydan boya uzanır. Dolap kısmının altında ortalama 20 cm. kadar bir boşluk bırakılır ve bu kısım pabuçluk olarak değerlendirilir. Yüksek dikdörtgen biçiminde, bazan çift kanatlı kepenekleri bulunan bir ya da iki sürmeli pencere mutfağı aydınlatır.

Mutfağın hemen yanında yer alan “mabeyn odası”, yapının diğer odaları ile aynı büyüklükte olup, genellikle “kalkan duvarı”na yerleştirilmiş olan küçük bir taş ocağa sahiptir. Bu odada çoğu zaman bir köşesi, kare plânlı bir “hamamcık”¹² olarak değerlendirilmiş

¹¹ Mutfak ünitesinde, “kalkan duvarı”na inşa edilmiş olan büyük ocak.

¹² Gusûlhane. Dışarıdan dolap etkisi uyandıran, kare plânlı ve çoğunlukla küçük bir penceresi bulunan ufak banyo.

bir dolap ile pencerelerin önünde yer alan bir “set”¹³ vardır. (Resim no. 19, 21) “Mabeyn odası” diğer odalardan kopuk, kendi başına, müstakil bir odadır. Diğer odalar, bir sofanın iki yanına dizilmiş olup, bu odalara giriş, ya köşelere çapraz yerleştirilmiş, ya da düz yerleştirilmiş dikdörtgen biçiminde ve çoğunlukla tek kanatlı dar kapılarla sağlanır. Hepsi aynı derecede önem taşıyan bu odaların en az birinde, köşesi “hamamcık” olarak değerlendirilmiş, yüklüğü ve genellikle üç tane “medine”si¹⁴ olan bir dolap bulunur. Odalarda ayrıca, pencerelerle çözülmüş olan duvarların önünde “set”ler yer alır.

Tuvaletler, yapıların dışına taşacak biçimde yerleştirilmişlerdir. Buraya, “mabeyn odası”nın yanına yerleştirilmiş olan bir koridor ile ulaşılır. Genellikle kare plânlı olan tuvalet ünitesinin zemini taş döşelidir ve küçük menfez delikleri ile aydınlatılır.

Yapılarda, oda sayısına göre pencere sayısı da artar. Ara odalarda da iki, köşe odalarda ise, en fazla beş pencere bulunur. “Mabeyn odası”nda biraz daha değişik bir uygulama ile karşılaşılır. Bu hacim, bir köşe odası olmasına karşılık, en fazla iki pencere ile aydınlatılır. Odaya daha fazla ışık dolması için bu pencereler bazan içeri doğru genişletilir. Rize evlerinde kullanılan pencereler sürmeli olup, yükseklikleri ortalama 1,50 m., genişlikleri ise ortalama 90 cm. dir. Bazı evlerde, sofaya açılan odalarda yer alan pencerelerin üstünde birer “kafa penceresi” bulunur. (Resim no, 2, 5) Bu açıklıklar, genellikle dikdörtgen kare ya da yatay yerleştirilmiş elips biçimli olur.

Yapıların içlerinde merdiven için ayrı bir yer düzenlenmiştir. Genellikle bu merdiveni sofadan ayıran bir kapı yerleştirilmiştir. Ancak, ender olarak merdivenin sofa içinde yer aldığı da görülür.

3. Yapı Tekniği ve Konstürüksiyon Kabuk:

Yapılarda iki teknik uygulama dikkati çeker. Bunlar a. Yığma, b. Ahşap iskeletli taş dolgudur. Yığma tekniğinin alt kat beden duvarlarında ve üst katın genellikle güney, güneydoğu ya da güneybatı yönlerini sınırlayan “kalkan duvarı”nda uygulandığı görülür. (Resim No. 1, 10, 12) Üst katın diğer cephelerini sınırlayan ahşap

¹³ Odanın döşemesinden 40-50 cm. yükseltilmiş olan, oturma ya da yatma fonksiyonu gören ahşap kısım.

¹⁴ Odalardaki dolapların bir kenarında bulunan, üst üste yerleştirilmiş küçük nişler. Mutfak dolabında bulunanlara “kaşıklık” denir.

iskeletli taş dolguda, “muskalı nakış” ve “dolap dolgu” olarak adlandırılan iki teknik uygulama dikkati çeker.¹⁵ Çatma konstrüksiyonda, dikmelerle çapraz bağlantıların üçgen şeklinde bölmeler meydana getirdiği “muskalı nakış”ta¹⁶ bu üçgen bölümlerin içi, sıvayla tuturulan küçük küçük taşlarla doldurulmuştur. (Resim no. 10,11) Gene bir duvar örgüsü tekniği olan ve çatma konstrüksiyonda, dikmelerle yatay bağlantıların kare bölmeler meydana getirdiği “dolap dolgu” da,¹⁷ bu kare bölmelerin içi küp biçiminde taşlarla doldurulmuş olup, bazan bu taşların üstleri yeşil ve mavi renkleriyle boyanır. (Resim no. 13, 15) “Dolap dolgu” tekniği ile inşa edilmiş olan yapılarda ilginç bir modüler sistemle karşılaşılır: “Dolap dolgu” denilen kare çerçeveli bölmelerden duvar oluşturulur. Pencere, kapı ve başka parçaların, hatta bütün ölçü ve oranlamaları, 25 × 25 cm. olan bu bölmeler esas alınarak, yani birim gibi kullanılarak meydana getirilir.¹⁸ Yapıların inşa tekniği ne olursa olsun, genellikle dış sıva uygulanmaz ve adeta birer modern mimarî ürünü gibi, yapı iskeleti dışardan görülebilir.

İç bölme duvarları, düşey kirişlerin bir yüzüne kaplanan ahşap levhalarla biçimlendirilmiştir. Oldukça dik eğimli kırma çatılar, asma makas denilen bir kiriş ve kaburga sistemi ile oluşturulmuştur.¹⁹ Çatıların saçak kısımları “debren” ve “kara saçak” olarak düzenlenmiştir.²⁰ Bir usta deyimi olan “kara saçak” alt kısmı kapatılmamış saçaktır. (Resim no. 5) Bunda, çatıyı taşıyan kirişler gözükmektedir. “Debren” ise, altı kapatılmış saçığa verilen isimdir. (Resim no. 2) Bunda, boyuna doğrultuda yerleştirilmiş olan ahşap levhalar, çatıyı taşıyan kirişleri kapatır. Şehrin içinde yer alan yapılarda genellikle “debren” uygulanır. Kırsal bölgede ise “kara saçığın” uygulandığı dikkati çeker.

4. Malzeme:

Türk evinde plân özellikleri, katların işlevleri gibi malzeme de yöreye göre farklılık gösterir. Bu farklılıklar, iklim, arazinin to-

¹⁵ Özgüner, Orhan, *Köyde Mimari-Doğu Karadeniz*, Ankara 1970, s. 36.

¹⁶ Özgüner, Orhan, a.g.e., s. 35.

¹⁷ Özgüner, Orhan, a.g.c., s. 35.

¹⁸ Erim, Gazanfer, a.g.e., s. 30, Şen, Necati, *Rize'den Beş Ev*, İstanbul 1967,

s. 45.

¹⁹ Şen, Necati, a.g.e., s. 42.

²⁰ Şen, Necati, a.g.e., s. 42.

pografik yapısı gibi doğal etkenlerle kolay bulunabilme özelliği ve gelenek-göreneklerden kaynaklanır. Kuzey Anadolu'da ahşap, Orta Anadolu'da kerpiç ve taş, Güney Anadolu'da taş ve ahşap, Batı Anadolu'da ise taş malzeme kullanılmıştır.²¹ Rize bölgesi, konut mimarisinde taş ve ahşap malzemeyi bir arada ve eşit ölçüde kullanan ender bölgelerden biridir. Erken örneklerde, içte tümüyle ahşap malzemenin kullanılmasına karşılık, dışta kaba yontulmuş, hatta çoğunlukla rustika özentili yonu taş ve ahşap bir arada kullanılır. Geç dönem örneklerinde de, içte tümüyle ahşap kullanılır, ancak dışta hiç ahşap malzemeye rastlanmaz. Çatıda kullanılan alaturka kiremit diğer bir malzeme türüdür. Bacalarda ise tuğla kullanılır.

5. Dekorasyon:

Anadolu insanı her zaman için, göz zevkine hitap edecek bir takım unsurlar aramış, yaşadığı ortamı güzelleştirmeye çalışmıştır. Geleneksel konut mimarimiz, bu insansal özelliği kanıtlayan pek çok örneğe sahiptir. Rize bölgesi konut mimarisinin, dekorasyon açısından üstün bir düzeye ulaşmış olan Kula, İstanbul, Vezirköprü ya da Mardin gibi bir takım merkezlerle karşılaştırıldığında mütevazî çizgilerle bezendiği dikkati çeker. Kapı kanatlarında, lento ve alınlıklarda, dolaplarda, pencere pervazlarında ve kafa pencerelerindeki kafes işçiliğinde görülen bu dekorasyon ahşap üzerine oyma tekniği ile meydana getirilmiştir. (Resim no. 7, 16, 17) Birkaç örnekte karşılaşılan bezeme ise, ucu sivri bir aletin düz ahşap bir yüzüne bastırılması ile elde edilmiştir. Ender olarak rastlanan dekoratif tavan örnekleri evlerin sofa üniteleri üzerinde yer alır. (Resim no. 20) Bu örneklerde, ya ayrıca işlenmiş dairesel, ahşap bir plaka tavana monte edilmiştir, ya da profilli çıtalarla çeşitli geometrik biçimler meydana getirilmiştir. Geometrik motifler, son derece yalın çizgilere sahip olup, baklava dilimleri, zigzak motifleri ve yıldız şekilleri olarak karşımıza çıkarlar. Bitkisel dekorasyon ise, "S" ve "C" kıvrımları yaparak, Barok bir karakter ortaya koyar. Bu tür bezemede zaman zaman fındık bitkisinin stilize edilmiş biçimi ile karşılaşılır. Diğer merkezlerde zaman zaman karşılaşılan figürlü bezemenin Rize bölgesinde hiç bulunmaması ilginçtir.

²¹ Doğan Kuban, "Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler" (1982) adlı kitabında Kuzeydoğu Anadolu'da yaygın olarak kullanılan ahşap hatıllı taş mimarisinin Güney Kafkasya ve Dağıstan ile akraba olduğunu belirtmektedir.

Anadolu evleri ilk bakışta, her bölgede, hatta bir bölgenin farklı yörelerinde çok değişik tiplere sahip gibi görünür. (Resim no, 8, 9) Bu durum genellikle tabiat şartları, kolay bulunan malzemenin yöreye göre değişmesi-Karadeniz bölgesinde ahşabın, güneydoğu bölgesinde ise taşın kullanılması gibi-ve tarih boyunca bir yörede yerleşen teknolojik alışkanlıklar gibi sebeplerden ileri gelir. Aslında evin kullanılışı, içinde yer alan hayat programı ve dolayısıyla fonksiyondan doğan biçimlenişler, ilk bakışta sanıldığı kadar büyük ve köklü farklar göstermez. Kuşkusuz, evi yaptıranların sosyal ve ekonomik durumları da, büyüklük, çok bölümlülük, bezeme ve malzeme kalitesi gibi konularda rol oynamaktadır.

Rize konutları, sokak dokusu, plân özellikleri, inşa tekniği, dekorasyon açısından tek tek ele alındığında Anadolu'nun diğer bölgeleriyle benzerlikler göstermesine karşılık, tüm bu özelliklerin bir araya gelmesiyle diğer bölgelerden farklı bir mimarî tarzı ortaya koyarlar. Ancak, halkın bilinçsizliği sonucu, bu geleneksel mimarî ürünler teker teker yok olmakta ya da tahrip edilerek yozlaştırılmaktadır. Buna en iyi örnek olarak, geçen yüzyılın başlarında yapıldığı tahmin edilen ve "Yayıcı Evi" olarak adlandırılan,²² şehir merkezinin güneybatısında, Değirmendere mahallesinde, 24/A numaralı yapı verilebilir.²³ (Resim no. 12) Büyük bir bahçe içinde yer alan ve iki katlı bir kuruluş gösteren yapının, kaba yontulmuş yığma taş dolgulu alt kat beden duvarları üzerinde yükselen üst katın duvarları "muskalı nakış" tekniğinde inşa edilmiş olup, üzeri açık renk bir sıva ile kapatılmıştır. Bu sıva üzerinde yer alan boyalı nakışlar oldukça dikkat çekicidir. (Resim no. 5,6) Duvarın üst köşelerine, simetrik yerleştirilmiş olan, bir vazo içinden fişkıran çiçek demetleri gerçeğe yakın çizgiler taşır. (Resim no. 5) Sadece ahşap malzemenin kullanıldığı yapının iç kısmında da benzer nitelikte, ancak anlamı çözülememiş motifler vardı. Bunlar arasında, kuzey köşe odasının, kuzeybatı duvarında, iki pencere arasına yerleştirilmiş ve kökleriyle tasvir edilmiş selvi motifi özellikle dikkat çekiciydi. 1985 yılının ortalarına kadar boş ve terkedilmiş bir durumda

²² Leloğlu, Serap, *Anadolu Türk Mimarisinden Karakteristik Bir Örnek, Rize Evleri*, AÜDTCF Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayınlanmamış lisans tezi, Ankara 1984, s. 66-84.

²³ İlk olarak 1983 yılının yaz ayları içinde incelenmiştir.

olan²⁴ bu yapı fakir bir aile tarafından işgal edilmiş ve içinde yer alan tüm boyalı nakışların üstü beyaz bir badana boyası ile kapatılmıştır.

Türk gelenek ve göreneklerinin, yaşayış tarzının birer belgesi niteliğinde olan konutlarımızın böylesine yok olması, toplumun bilincini ve kültür düzeyini yansıtan önemli örneklerdir. Bu durumda, en kısa zamanda toplumun bilinçlendirilmesi, bu konutların onarılıp, işlevselleştirilerek, hatta manzara içindeki armoniyi bozmadan çoğaltılarak, bölgenin “kültürel bölge” ilan edilmesi kaçınılmazdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Akok, Mahmut, “Tokat Şehrinin Eski Evleri”, A.Ü.İ.F. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Kürsüsü, *Yıllık Araştırma Dergisi*, sayı 2, 1957, s. 129-151.
- Dirimtekin, F., “Doğu Karadeniz Kıyıları”, *T.T.O.K. Belleteni*, sayı 25/304, 1970, s. 2-6.
- Eldem, Sedat Hakkı, *Türk Evi Plân Tipleri*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul 1968.
- Erim, Gazanfer, “Rize Çevresinde Yerleşme ve Evler Tarihi”, *Türkiyemiz Dergisi*, sayı 4, 1970, s. 27-35, 48.
- Eruzun, Cengiz, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Halk Mimarisi”, *Etnografya ve Bilimsel Filmler Sempozyumu'na Sunulan Bildiri Özetleri*, İstanbul 1973, s. 29-30.
- Kuban, Doğan, *Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler*, İstanbul 1982.
- Küpelî, E., “Doğu Karadeniz Bölgesi Geleneksel Halk Mimarisinde Ahşap Karkas Yapılar Üzerinde Bir İnceleme”, *Birinci Uluslararası Türk Folklor Kongresine Sunulan Bildiri Özetleri*, İstanbul 1975.
- Leloğlu, Serap, *Anadolu Türk Mimarisinden Karakteristik Bir Örnek, Rize Evleri*, A.Ü.-D.T.C.F. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara 1984.
- Özgüner, Orhan, *Köyde Mimari – Doğu Karadeniz*, Ankara 1970.
- Rize İl Yıllığı*, 1973.
- Şen, Necati, *Rize'den Beş Ev*, İstanbul 1967.
- Yalçın, O., *Rize*, İstanbul 1970.

²⁴ Halk arasında “perili ev” olarak nitelendirilmesi, boş olarak durmasının nedenlerinden biridir.